

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-28

УДК 336.647

Чмерук Г.Г.*кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Університет банківської справи»***Стороженко О.О.***кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття розкриває сутність поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» через аналіз дефініцій «фінансові відносини суб'єктів господарювання» та «трансформація». Проведений аналіз наукових публікацій свідчить, що поняття «трансформація фінансових відносин» в економічній літературі майже не зустрічається або використовується вітчизняними науковцями без розкриття її економічної сутності. Більш розповсюдженим є поняття «трансформація економічної системи». У нашому дослідженні розкрито зміст поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання», проаналізовано основні цілі такої трансформації. Основними передумовами трансформації фінансових відносин господарюючих суб'єктів вважаємо: циклічний характер розвитку всіх економічних систем, зміну фаз життєвого циклу підприємств, глобалізаційні процеси в економіці, зміни в законодавчих актах, організаційні зміни та технологічні революції.

Ключові слова: фінансові відносини, трансформація, трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання, циклічність, фази життєвого циклу, глобалізація, організаційні зміни, технологічні революції.

Чмерук Г.Г., Стороженко О.О. ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Статья раскрывает сущность понятия «трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования» через анализ дефиниций «финансовые отношения субъектов хозяйствования» и «трансформация». Проведенный анализ научных публикаций свидетельствует, что понятие «трансформация финансовых отношений» в экономической литературе почти не встречается или используется отечественными учеными без раскрытия ее экономической сущности. Более распространенным является понятие «трансформация экономической системы». В нашем исследовании раскрыто содержание понятия «трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования», проанализированы основные цели такой трансформации. Основными предпосылками трансформации финансовых отношений хозяйствующих субъектов считаем: циклический характер развития всех экономических систем, изменение фаз жизненного цикла предприятий, глобализационные процессы в экономике, изменения в законодательных актах, организационные изменения и технологические революции.

Ключевые слова: финансовые отношения, трансформация, трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования, цикличность, фазы жизненного цикла, глобализация, организационные изменения, технологические революции.

Chmeruk Halyna, Storozhenko Oksana. TRANSFORMATION OF FINANCIAL RELATIONS OF ECONOMIC ENTITIES

The construction of a modern mechanism of the financial system, understanding its role in a market economy model, can not be understood without a thorough study of the theory and practice of financial relations, which manifests itself at all levels of national economy management. They are based on financial decisions for the formation and use of financial resources. In the conditions of evolutionary transformation processes in the economic system of Ukraine, the approaches related to the organization, regulation and planning of financial relations of economic entities, control of the state for their efficiency and effectiveness must undeniably be adjusted. In accordance with such interpretations it can be argued that there is a need for coordination between financial relations and evolutionary changes in the country and in the world as a whole, which should determine the organization and mechanisms for the stabilization of financial relations. The conducted analysis of scientific publications shows that the concept of "transformation of financial relations" in the economic literature almost does not occur, or used by domestic scientists without disclosing its economic essence. The concept of the transformation of the economic system is more widespread. Therefore, in our study the content of the concept "transformation of financial relations of subjects of management" is disclosed, the main objectives and preconditions of such transformation are analyzed. The main preconditions for the transformation of financial relations of business entities are: the cyclical nature of the development of all economic systems, the change in the phases of the life cycle of enterprises, globalization processes in the economy, changes in legislative acts, organizational changes and technological revolutions.

Keywords: financial relations, transformation, transformation of financial relations of subjects of management, cyclicity, life cycle phases, globalization, organizational changes, technological revolutions.

Постановка проблеми. Подальший розвиток економічних і фінансових відносин, ускладнення інфраструктури ринків, взаємозв'язків між економічними суб'єктами, створення та розвиток розгалужених у просторі організаційних утворень на національному та міжнародному рівнях, пришвидшення темпів зміни умов зовнішнього середовища та швидкий перехід до інноваційних методів ведення бізнесу поставили перед господарюючими суб'єктами проблему управління рухом фінансових ресурсів та встановлення таких економічних та фінансових відносин зі своїми контрагентами, які б відповідали сучасним вимогам. Багато дослідників у галузі фінансового менеджменту підкреслюють необхідність трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Аналізуючи роботи українських та зарубіжних учених, слід відзначити певну однобічність визначення дефініції поняття «фінансові відносини». Фінанси та фінансові відносини розглядалися більшою мірою на макrorівні, тобто з погляду державних фінансів. Фінансовим відносинам на мікрорівні, рівні окремих суб'єктів господарювання приділялася незначна увага, оскільки спеціальна економічна література дає десятки визначень, які частіше за все не вказують специфіку даної категорії, а лише відображають різні позиції того чи іншого автора.

Загалом дослідники цього питання сходяться у думці, що фінансові відносини – це частина економічних відносин, яка пов'язана з формуванням та використанням фінансових ресурсів із метою: здійснення

економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави; забезпечення розширеного відтворення на макро- та мікроекономічному рівнях; участі у відносинах обміну для задоволення потреб господарських суб'єктів та населення [1]. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки, тому фінансові відносини суб'єктів господарювання – це грошові відносини, які виникають між суб'єктами економіки (юридичними та фізичними особами, які є носіями прав і обов'язків) у процесі формування, розподілу і використання фондів грошових коштів та взаєморозрахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації економічних систем постійно перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, є предметом численних наукових дискусій. Вагомі теоретико-методологічні напрацювання у цій царині належать видатним ученим минулого К. Марксу, Й. Шумпетеру, Т. Веблену. Велику увагу питанням трансформації фінансового сектору національної економіки, у тому числі у зв'язку з розвитком цифрових технологій приділили О.І. Барановський, Я. Дропа, М. Крупка, О. Ватаманюк, О. Вовчак, Р. Задорожна та ін. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання зробили відомі вітчизняні і зарубіжні науковці: М. Білик, І. Бланк, Є. Брігхем, Д. Ванькович, Ю. Воробйов, І. Зятковський, Г. Кірейцев, Л. Лахтіонова, О. Непочатенко, Л. Павлова, М. Петик, О. Підхонний, А. Поддєрьогін, Б. Пшик, Р. Слав'юк, Є. Стоянова, О. Філімоненков. Трансформаційні процеси, що відбуваються на різних рівнях господарювання досліджували такі сучасні науковці, як Н.І. Гражевська, І.Б. Жилаєв, Г.І. Башняніна, І. Діскин та ін.

Проведений аналіз наукових публікацій свідчить, що поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» в економічній літературі майже не зустрічається або використовується вітчизняними науковцями без розкриття її економічної сутності.

Мета дослідження полягає в аналізі дефініції поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» та формуванні авторського визначення даного терміна. На основі проведеного аналізу планується визначити цілі та передумови трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Поняття трансформації постає доволі складним та багатогранним. Аналіз публікацій показав, що питання розкриття сутності трансформації приділено недостатню увагу. Традиційно трансформація позначає зміну чого-небудь, перетворення системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми чинниками [2]. У роботі [3, с. 5] подано визначення соціальної трансформації і розкрито її сутність із позиції інституціональної теорії. Вона трактується як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, та функціонування соціальних інститутів, пов'язаних із наміром, цілеспрямованим впливом номінальних установок (формальні норми, процедури або правила) – з іншого. Інший підхід можна зустріти в монографії професора Г.І. Башняніна [4, с. 164], де в загальному розумінні трансформація є «стадією розвитку будь-якої економічної системи, пов'язаної з її перетвореннями, видозмінами. У якісному значенні вона описує кінцевий стан розвитку, реорганізацію цілісної системи шляхом імплементації її як елемента в систему вищого рівня розвитку». Тобто

трансформація є формою зміни, що має завершений вигляд якісного цільового перетворення об'єкта в процесі його економічного розвитку.

Сьогодні трансформаційні процеси досліджуються багатьма науковцями, та більшість їх робіт має спрямування на дослідження трансформації економічної системи. Так, у роботі [5, с. 6] соціально-економічна трансформація розглядається як процес поступового екстенсивного та інтенсивного цільового перетворення однієї системи на іншу, що супроводжується становленням нової якості системи. У роботі [6, с. 11] автор доводить, що сутністю трансформації економічної системи є її якісні перетворення, які можливо структурувати за глибиною (збагачення природи економічної системи чи перехід до її нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, зміни); за характером (еволюційні чи революційні зміни); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні зміни); за охопленням елементів системи (часткові або загальносистемні зміни).

Н.І. Гражевська пропонує розглядати трансформацію як загальну форму розвитку економічних систем, пов'язану з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем зі стійкого в нестійкий стан, і навпаки. Важливим складником такого визначення є пов'язування трансформації з переходом певної системи у нестійкий стан. У практиці управління економічними системами різного рівня важливо, щоб такі переходи були керованими [7].

В Економічній енциклопедії трансформація трактується як процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших [8, с. 687]. Така точка зору є доволі поширеною, схожої думки дотримуються Г.М. Поченчук [9] та Н.В. Петришина [10], які вважають трансформацію складним процесом перетворень, унаслідок яких змінюються кількісні та якісні параметри систем та їхніх складників.

Таким чином, на нашу думку, проведений аналіз визначення та розуміння природи, протікання трансформацій в економічному контексті дає змогу дати таке визначення: трансформація – це сукупність змін, які відбуваються під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників і які в кінцевому підсумку призводять до нового якісного та кількісного стану, нових результатів та постановки нових цілей та завдань.

Отже, після аналізу підходів до сутності поняття «трансформація» можемо визначити сутність категорії «трансформація фінансових відносин». Будемо вважати, що сутність трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання полягає у переході системи грошових відносин, що виникає між учасниками економічних відносин у процесі їх господарської діяльності, з одного якісного стану в інший під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Трансформації фінансових відносин є об'єктивним явищем, яке має місце в силу існування множини причин. Аналіз літературних джерел дав можливість сформулювати основні передумови трансформацій (рис. 1).

Циклічний характер розвитку всіх економічних систем (на макро-, мезо- і мікрорівні). Циклічність є атрибутивною характеристикою розвитку всіх систем, як природних, так і штучних. Дослідники вказують на існування понад 100 різних видів циклів, які мають вплив на суб'єкти господарювання та їх оточення [11]. Прикладом таких циклів може бути і цикл відтворення окремих систем та підсистем господарства: операційної, інвестиційної, фінансової.

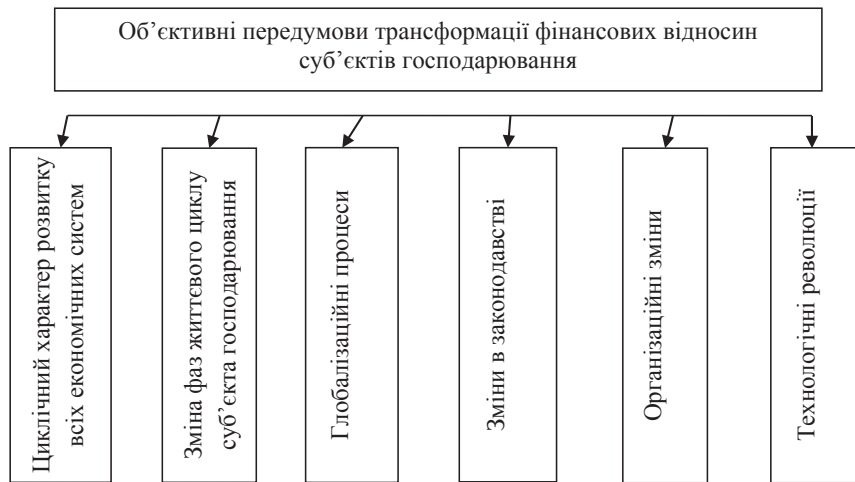

Рис. 1. Основні об'єктивні передумови трансформацій фінансових відносин суб'єктів господарювання

Доведено, що тривалість циклу відтворення вказаних систем є різною, отже, у певний момент часу порушується відповідність їх станів. Цей конфлікт і може стати рушійною силою трансформації фінансових відносин господарюючого суб'єкта.

Зміна фаз життєвого циклу підприємств. Ми пропонуємо розглянути модель, побудовану на основі законів життєвого циклу розвитку організації. Перший цикл розвитку підприємства пов'язаний із зародженням (створенням) підприємства [12]. На цьому етапі розвитку основна проблема – формування оптимальної структури фінансових ресурсів за критерієм мінімізації плати за них. Виходячи з того, що організації, які перебувають на стадії впровадження, відчувають потребу в залученні додаткових фінансових ресурсів, найбільш актуальною стратегією управління фінансовими ресурсами буде або збільшення капіталу існуючої організації (за рахунок власних або залучених джерел), або об'єднання існуючої організації з іншими, могутнішими компаніями. Найкращими для об'єднання тут є організації, що перебувають на стадії розвитку й на стадії зрілості в силу володіння ними вільними фінансовими ресурсами та відносною стабільності функціонування. Тобто на цьому етапі йде формування фінансових відносин із фінансовими інститутами, постачальниками, замовниками та іншими організаціями. Також у цьому циклі інноваційного розвитку підприємства відбувається становлення фінансових відносин усередині організації між засновниками, працівниками та структурними підрозділами.

Другий цикл спрямований на вдосконалення продуктового ряду підприємства. Зміст другого циклу (росту організації) – це продуктова диверсифікація, тобто підприємство може розглядати лише ті ідеї, які забезпечують процес диверсифікації. Саме у цьому циклі освоюється більшість товарів і послуг, які забезпечують виживання і захоплення відповідного ринкового сегменту.

Стадія росту характеризується активним формуванням в організації власних фінансових ресурсів. Тут виникає необхідність проведення оцінки оптимальності сформованої структури й обсягу фінансових ресурсів. Оптимальною можна назвати структуру фінансових ресурсів, що забезпечує збільшення чистого прибутку, незважаючи на платність використовуваних позикових коштів [12]. Головною фінансовою характеристикою стадії розвитку є високий темп зростання прибутку. Максимізація рівня при-

бутку стає головним критерієм оптимізації фінансової стратегії організації на цьому етапі. На даній стадії внаслідок достатності фінансових ресурсів в організації для інвестування ефективним рішенням може бути трансформація фінансових відносин через об'єднання з організаціями, що пропонують на ринок інноваційні продукти. З іншого боку, ефективним може бути рішення про використання «надлишку» капіталу для розширення існуючої в організації номенклатури продукції, що виробляється, з метою збільшення обсягу продажів [13].

Третій цикл являє собою освоєння технологічного потенціалу, тобто формування технологічного укладу, носієм якого виступає підприємство. Основою розвитку даного циклу є «байдужість до технології», тобто властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій. На даній стадії серед таких організацій загострюється конкуренція, з'являються нереалізовані запаси продукції на складі. У сформованих умовах найважливішою проблемою є необхідність визначення оптимального обсягу випуску продукції, що забезпечить ефективне виробництво продукції (надання робіт, послуг). Ураховуючи те, що за стадією зрілості об'єктивно піде стадія спаду, коли обсяг фінансових ресурсів з об'єктивних причин різко знижується, виникає необхідність саме в період зрілості організації оцінити можливість інвестування фінансових ресурсів у більш перспективні організації або в інноваційні проекти [14]. У зв'язку із цим тут можливі два види трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання. У першому випадку – створення фінансових відносин з організаціями, що перебувають на стадії впровадження (введення). У разі введення на ринок «вдалого» продукту в перспективі вони забезпечать високий рівень прибутку. В іншому – змінити внутрішні фінансові потоки в напрямі використання «надлишків» власного капіталу для вдосконалення технології й модернізації устаткування для виробництва своєї продукції, що дасть змогу продовжити термін функціонування її на ринку і ще певний час буде приносити прибуток.

Стадія спаду характеризується різким зниженням обсягу продажів і прибутку внаслідок появи на ринку нових, більш розроблених товарів. Із погляду ефективності реалізації політики управління фінансовими ресурсами можливі такі варіанти рішень [15]: зменшення обсягу активного капіталу – така міра буде ефективною, якщо в результаті усувається май-

новий тягар; дроблення капіталу – такий підхід дає змогу знімати з виробництва товари поступово, у міру їх «старіння». Загальний обсяг фінансових потоків розділяється на частини, якими простіше управляти окремо, що у цілому повинне сприяти розвитку господарюючого суб'єкта [16]. Четвертий цикл завершує розвиток підприємства як однорідної структури з погляду організації і фінансів. Стратегічна ціль на четвертому циклі – формування міні-економіки, тобто системи, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку і захищаючи інноваційне підприємництво від нього [12].

Глобалізаційні процеси. Сьогодні у сфері фінансів процеси глобалізації просунулися набагато далі, ніж в інших сферах суспільного життя. Фінансова глобалізація набула ознак складного та розвиненого процесу, який: по-перше, є результатом поглиблення фінансових зв'язків країни, лібералізації цін та інвестиційних потоків, створення глобальних транснаціональних фінансових груп; по-друге, проявляється в інтеграції фінансових інститутів у глобальну фінансову систему, у розповсюдженні фінансових інновацій, що призводять до зміни міжнародного бізнесу, у тому числі банківського, у зростаючому впливі глобальних валютно-фінансових інститутів на відтворювальні процеси у світовому господарстві та, звичайно ж, у всіх національних економіках [17].

Сучасна глобалізація є не просто наслідком проникнення національних держав та досягнень світової економіки та політики. Остання виступає проявом процесу інтернаціоналізації господарського життя. В умовах глобалізації змінюється зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання, зокрема:

- національні ринки споживчих товарів та ресурсів щоразу більше інтегруються та включаються в єдиний світовий ринок, на якому іноземні фірми діють на рівних правах із національними, а передача інформації, розрахунки здійснюються через Інтернет у режимі реального часу;

- обсяг та умови реалізації товарів значною мірою визначаються ще до початку виробництва, на підставі довгострокових контрактів із замовниками;

- у загальному обсязі запропонованої на ринку продукції більшу частку займають послуги, науково-технічні розробки, складні технічні комплекси, а не матеріальні блага;

- ціни визначаються витратами на одиницю споживчого ефекту, а не продукції;

- у структурі витрат виробництва збільшується частка трансакційних, спрямованих в інші сфери діяльності, та авансованих витрат [18].

Варто зазначити, що прискорення глобальних тенденцій ускладнює процес визначення цілей підприємств, обмежує умови їх досягнення, порушуючи баланс цієї складної соціально-економічної системи. Адаптація підприємства до зовнішніх умов розвитку і може стати рушійною силою трансформації фінансових відносин господарюючого суб'єкта.

Зміни в законодавчих актах. Злагоджена діяльність суб'єктів фінансової системи залежить від організації державного управління нею. При цьому головним важливим чинником є дієвість самого адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою країни, а також чітке законодавство, що забезпечує безперервну та гармонійну роботу цієї системи у цілому. Відсутність або неефективне використання цих передумов не дасть змоги цілеспрямовано управляти фінансами. Механізм управління фінансовою системою України складається з двох основних складників, а саме: органів управління та

форм і методів управлінської діяльності. Основним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин [19]. Це досягається чітким та законодавчо затвердженим розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями. А зміни і нестабільність законодавчої системи країни призводять до трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Організаційні зміни. Кожен господарюючий суб'єкт є динамічною системою, яка постійно та безперервно змінюється. Організаційні зміни – будь-які зміни в одному або кількох елементах суб'єкта господарювання на будь-якій стадії його життєвого циклу, що можуть проявитися в перетворенні його потенціалу та зміні розмірів, масштабів і цілей його діяльності [20, с. 12]. Внутрішніми причинами виникнення змін є: потреба у зміні структури управління; застарілість продукції, техніки та технології підприємства; зниження продуктивності праці; невдачі у проведенні попередніх перетворень; зростання незадоволення працівників існуючим станом організації праці; зниження показників ефективності організації (рівня прибутковості, ліквідності, платоспроможності). Зовнішніми причинами виникнення змін є: економічна ситуація та державне регулювання; зміна законів та інших регуляторів; рівень конкуренції; купівельна спроможність споживачів продукції; необхідність пошуку нових постачальників. Усі зміни є постійними, взаємопов'язаними і, як правило, зумовлюють необхідність нововведень, які найчастіше призводять до трансформації цілей організації, зміни організаційної структури управління, появи нової техніки, модифікації технологічних процесів, певних змін в управлінні виробничо-господарською діяльністю і, звичайно, трансформації фінансових відносин.

Технологічні революції. В умовах розвитку нового технологічного циклу відбувається кардинальна трансформація господарських та фінансових відносин суб'єктів господарювання. Наприклад, уже сьогодні можна спостерігати, як Fintechs удосконалюють традиційні фінансові взаємовідносини. Утім, з часом новітні технології сформують новий ландшафт фінансової екосистеми, в основі якої будуть не банки, інвестиційні та страхові компанії, фондові біржі як ті, що забезпечують трансформацію заощаджень в інвестиції, а єдина технологічна платформа, в основі якої – Blockchain та DLT, алгоритм машинного навчання та штучний інтелект, засоби онлайн-та офлайн-доступу до фінансових послуг, ефективною дистанційною комунікації (смартфон, біометрична ідентифікація, мобільні додатки, чат-боти, онлайн-помічники, соціальні мережі й ін.). Базовими елементами цього процесу стануть хмарні технології, штучний інтелект, аналітика Big Data. Ця технологічна платформа має стати дієздатним менеджером нової фінансової екосистеми, яка збалансує потреби виробників фінансових продуктів із попитом споживачів у реальному часі. Такі процеси змінять не лише інституційну структуру фінансових систем, а й модернізують функціональну. Зокрема, роль споживача у функціонуванні фінансової системи зростає, а роль традиційних інститутів (банківських установ, фондових бірж, страхових компаній та ін.) і регулюючих органів зменшується.

Перелічені передумови трансформацій фінансових відносин можна віднести лише до основних, найважливіших. Безперечно, існує значна кількість інших причин, які у тій чи іншій ситуації стають рушійною силою перетворень.

Україні важливо для здійснення керованого процесу трансформації фінансових відносин визначити її цілі. Через обґрунтовано визначені цілі трансформації суттєво підвищується рівень ефективності їх реалізації і управління ними:

- формування дієвого організаційно-економічного механізму щодо забезпечення максимальної віддачі від використання фінансових ресурсів;
- удосконалення системи фінансового менеджменту;
- забезпечення високого рівня конкурентоспроможності;
- підвищення прибутку підприємства за рахунок оптимізації витрат;
- забезпечення інноваційного розвитку;
- підвищення інвестиційної привабливості;
- отримання додаткових економічних вигід тощо.

Визначені цілі трансформації фінансових відносин дають змогу більш глибоко досліджувати даний процес на різних рівнях господарювання і розробити обґрунтовану систему фінансового менеджменту в організаціях.

Висновки. Таким чином, основною метою сучасних трансформаційних процесів, які проходять в Україні та світі, є створення такої господарської системи, яка в найбільшому ступені здатна забезпечити максимально можливий рівень використання економічних благ членами суспільства. При цьому економічно виправданим напрямом трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання має бути побудова оптимальної системи взаємовідносин господарських суб'єктів із державою, органами місцевого самоврядування, іншими господарюючими суб'єктами, домашніми господарствами тощо. Одним з основних інструментів для створення такої економічної моделі є економічний механізм регулювання фінансових відносин суб'єктів господарювання. Таким чином, розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання є досить складним і комплексним процесом. Однак без їх формування і розвитку становлення нової економіки не буде успішним. Необхідні значні зусилля з боку органів державної влади, банків та інших фінансових установ, спрямовані на розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Черничко Т.В. Формування фінансових відносин в умовах еволюційних трансформаційних змін в економічній системі України. *Регіональна економіка*. 2011. № 3. С. 105–113.
2. Івченко Є.А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 02.03.2019).
3. Дискін І. Российская модель социальной трансформации. *Pro et Contra*. 1999. Т. 4. № 3. С. 5–40.
4. Економічні системи : монографія. Т. 1 / за ред. д.е.н., проф. Г.І. Башняніна. Львів : Львів. комерц. акад., 2006. 484 с.
5. Жилияев І.Б. Регіональні трансформаційні соціально-економічні системи в умовах платіжної кризи : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.05. Харків, 2007. 28 с.
6. Гражевська Н.І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.01. Київ, 2009. 39 с.
7. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем : навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 287 с.
8. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за ред. Б.Д. Гаврилишина, С.В. Мочерного. Київ : Акад. нар. госп-ва, 2002. 952 с.
9. Поченчук Г.М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 123–129.
10. Петришина Н.В. Проблеми трансформації економіки України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2014. Вип. 24. С. 31–38.

11. Трансформаційна економіка : навчальний посібник / В.С. Савчук та ін. Київ : КНЕУ, 2006. 612 с.
12. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. *Прометей*. 2007. Вип. 2. С. 103–107.
13. Кудряшов В.П. Фінанси : навчальний посібник. Херсон : Олді-плюс, 2002. 352 с.
14. Лука Ю.В. Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства. *Фінанси України*. 2006. № 3. С. 113–118.
15. Лобанова Н.В. Фінансові ресурси підприємства. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта 2005»*. Т. 74. Фінансові відносини. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. 84 с.
16. Маюренко С.О. Методика визначення актуальних критеріїв оптимізації фінансових ресурсів підприємства. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2009. № 2 (3). С. 174–181.
17. Ткаченко Н.В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових посередників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 26. С. 81–88.
18. Швед Т.В. Вплив глобалізації на розвиток національних підприємств: теоретичні аспекти. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2 (49), Ч. 1. С. 81–89.
19. Гаруст Ю.В. Організаційно-правова структура фінансової системи України за сферами виникнення фінансових відносин. *Форум права*. 2015. № 5. С. 27–38.
20. Петрова І. Управління змінами : навчальний посібник. Львів : ЗУКЦ, 2008. 66 с.

REFERENCES:

1. Chernychko T.V. (2011). Formuvannya finansovykh vidnosyn v umovakh evoliutsiinykh transformatsiinykh zmin v ekonomichnii systemi Ukrainy [Formation of financial relations in the conditions of evolutionary transformational changes in the economic system of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 105–113. [in Ukrainian]
2. Ivchenko Ye.A. (2015). Transformatsiia yak poniattia ta pidkhody do yoho rozuminnia v ekonomichnomu konteksti [Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> (accessed 02 March 2019).
3. Diskin I. (1999). Rossiyskaya model sotsialnoy transformatsii [The Russian model of social transformation]. *Pro et Contra*. Т. 4, no 3, pp. 5–40. [in Russian]
4. Bashnianin H.I. (2006). Ekonomichni systemy : monohrafiia [Economic systems : monograph]. Lviv : Lviv. komerts. akad. [in Ukrainian]
5. Zhyliayev I.B. (2007). Rehionalni transformatsiini sotsialno-ekonomichni systemy v umovakh platizhnoi kryzy [Regional transformational socio-economic systems in the context of the payment crisis]: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.05. Kharkiv. [in Ukrainian]
6. Hrazhevskaya N.I. (2009). Transformatsiia ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii [Transformation of economic systems in the conditions of globalization]: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.01. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Hrazhevskaya N.I. (2011). Evoliutsiia suchasnykh ekonomichnykh system : navchalnyi posibnyk [Evolution of modern economic systems : a manual]. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]
8. Ekonomichna entsyklopediia : u 3-kh t. / za red. B.D. Havrylyshyna, S.V. Mochernoho. Kyiv : Akad. nar. hosp-va, 2002. [in Ukrainian]
9. Pochenchuk H.M. (2014). Zakonomirnosti transformatsiinykh protsesiv natsionalnoi ekonomiky [The regularities of the transformational processes of the national economy]. *Ekonomichniy analiz*, Т. 16, no 1, pp. 123–129. [in Ukrainian]
10. Petryshyna N.V. (2014). Problemy transformatsii ekonomiky Ukrainy [Problems of the transformation of the Ukrainian economy]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 18 «Ekonomika i pravo»*, 24, 31–38. [in Ukrainian]
11. Savchuk V.S. ta in. (2006). Transformatsiina ekonomika : navchalnyi posibnyk [Transformational Economics : Textbook]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]
12. Fedulova I.V. (2007). Synerhetychna evoliutsiina model innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva [Synergetic evolutionary model of enterprise innovation development]. *Prometei*, 2, 103–107. [in Ukrainian]
13. Kudriashov V.P. (2002). Finansy : navchalnyi posibnyk [Finance: tutorial]. Kherson : Oldi-plus. [in Ukrainian]

14. Lukina Yu.V. (2006). Formuvannia ta realizatsiia stratehii upravlinnia finansamy pidpriemstva [Formation and implementation of the strategy of financial management of the enterprise]. *Finansy Ukrainy*, 3, 113–118. [in Ukrainian]
15. Lobanova N.V. (2005). Finansovi resursy pidpriemstva [Financial resources of the enterprise]. *Materialy VII Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii «Nauka i osvita 2005»*. T. 74. Finansovi vidnosyny. Dnipropetrovsk : Nauka i osvita. [in Ukrainian]
16. Maiurenko S.O. (2009). Metodyka vyznachennia aktualnykh kryteriiv optymizatsii finansovykh resursiv pidpriemstva [Methodology for determination of actual criteria of optimization of financial resources of the enterprise]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, 2(3), 174–181. [in Ukrainian]
17. Tkachenko N.V. (2014). Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok finansovykh poserednykiv [Impact of globalization processes on the development of financial intermediaries]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriia «*Ekonomika*», 26, 81–88. [in Ukrainian]
18. Shved T.V. (2013). Vplyv hlobalizatsii na rozvytok natsionalnykh pidpriemstv: teoretychni aspekty [The impact of globalization on the development of national enterprises: theoretical aspects]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no 2(49), part 1, pp. 81–89. [in Ukrainian]
19. Harust Yu.V. (2015). Orhanizatsiyno-pravova struktura finansovoi systemy Ukrainy za sferamy vynykennia finansovykh vidnosyn [Organizational and legal structure of the financial system of Ukraine in the spheres of financial relations]. *Forum prava*, 5, 27–38. [in Ukrainian]
20. Petrova I. (2008). Upravlinnia zminamy : navchalnyi posibnyk [Change management : tutorial]. Lviv : ZUKTs. [in Ukrainian]